

ГЛАГОЛЪТ СЪМ В БЪЛГАРСКО-ЧУЖДООЕЗИЧНИТЕ РЕЧНИЦИ^{1*}

Михаела Кузмова

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките

m.kuzmova@ibl.bas.bg

Резюме. В доклада се разглежда лексикографската разработка на глагола *съм* в избрани българско-чуждоезични речници, публикувани у нас и в чужбина през последните шейсет години. Проследяват се обхватът на отразяване и екземплификация на основните му функции и използваните за целта лексикографски похвати, както и представянето на неговите формални особености. Очертават се също така някои насоки за прецизиране и детайлизиране на разработка на този глагол за целите на двуезичен речник, като се взема под внимание съвременната лексикографска практика в по-широк контекст и релевантната лингвистична литература.

Ключови думи: *двуезични речници; български език; лексикографска разработка*

Сложността, съпътстваща разглеждането на глагола *съм* (лат. *esse*) в теоретичен и описателен аспект, е нееднократно подчертавана от изследователите му в различни езици. Функционалната натовареност и формалната специфика на този глагол са сериозно предизвикателство и при представянето му в тълковни и двуезични речници. Тук бихме искали да се спрем на лексикографската разработка на глагола *съм* в избрани българско-чуждоезични речници, публикувани у нас и в чужбина през последните около 60 години, като вземем под внимание и някои съпоставими по обем речници от същия период, включващи езикови комбинации, в които българският не присъства.

Лексикографските решения в случая зависят от различни фактори, каквито са напр. обемът и адресатите на съответния речник, концепцията му като цяло и принципите, определящи осъществяването на функционалната и семантичната диференциация на заглавните думи и подаването на граматичната информация – в частност, конкретните междуезикови специфики, а не на последно място и представянето на глагола в тълковните речници на изходния език. Независимо от това смятаме, че наблюденията върху лексикографската практика у нас и в по-широк контекст могат да открият някои проблеми от по-общ характер, а също и да подскажат насоки за тяхното разрешаване, допринасяйки по този начин за адекватната разработка на глагола *съм* за целите на двуезичната лексикография.

Наблюденията ни, разбира се, не могат да обхванат всички българско-чуждоезични речници от последните 60 години. Подборът ни включва преимуществено средни по обем трудове, в които като целеви езици присъстват английски (БАР / BAR 2004), немски (НУБНР / NUBNR 2015; НБНР / NBNR 2015; БНР / BNR 2009), испански (БИР / BIR 1984), италиански (БИР / BIR 1992), португалски (БПР / BPR 2002), френски (БФР / BFR 1983), както и някои славянски езици като полски (PSBP 1987), руски (БРС / BRS 1966; БРР / BRR 1960), словашки (BSSI 2004; BSSII 2019), сръбски (БСР / BSR 2000), украински (БУС / BUS 1988), чешки (BĀS 1959). Подборът на речниците, включващи други езикови комбинации, е донякъде случаен – обусловен е от тяхната достъпност и е ограничен от собствените ни езикови познания.

Разглежданите българско-чуждоезични речници предлагат пъстра картина по отношение на това дали, в какъв обхват и по какъв начин (чрез какви лексикографски похвати) в тях се отразява функционирането на глагола *съм* като пълнозначен, като копула и като спомагателен при образуването на сложни глаголни форми. Така напр. в речниковата статия за глагола *съм* в най-стария от тях (BĀS 1959) под номер едно се привежда системният еквивалент без експлицитна функционална и

^{1*} Публикацията е подготвена с финансовата подкрепа на МОН по ННП „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“.

семантична диференциация, а включените примери отразяват само копулативната функция на *съм*, като са подбрани такива, които нямат дословен превод на чешки, срв. **съм** [...] 1. *býti*; не ~ добре *není mi dobře*; добре ~ *mám se dobře*; ~ на лице *býti ro ruce, k dispozici*; съгласен ~ *souhlasiti*; [...]. Под номер две в статията чрез описание и примери е отразена употребата на *съм* като копула в конструкции с предикативна дума и дателна или акузативна клитика, срв. **съм** [...] 2. *ve spoj. s podst. jm. a zájm.* ме, те, го *n. ve spoj. s přísl. a zájm.* ми, ти, му; студено ли ви е? *je vám zima?* [...]. Това решение вероятно следва разработката в *Речник на съвременния български книжовен език* (РСБКЕ / RSBKE 1959), където употребата на *съм* в такива конструкции също е обособена в самостоятелно значение. Недиференцирано е представен глаголят *съм* и в PSBP 1987 с тази разлика, че функционирането му като спомагателен е упоменато в бележка, срв.: **съм** *jestem* (*tež slowo posilkowe tworzące złożone formy czasownikowe*); **аз** ~ **ученик** *jestem uczniem*; **добре** ~ *czuję się dobrze, mam się dobrze*; **аз искам да** ~ **богат** *chcę być bogatym*.

В БРС / BRS 1966 и БУС / BUS 1988 речниковите статии съдържат бележка, определяща глагола *съм* като спомагателен, а приведените примери показват, че спомагателната функция се разглежда широко, т.е. като включваща и копулативната, срв.: **съм** [...] *вспомогателный глагол* *быть*, *являться*; **аз** ~ **студент** *я студент*; **виждал** ~ **го** *я его видел*; **съм** [...] *допоміжне дієслово* *бути*; **аз съм студент** *я студент* [...] **не съм го виждала отдавна** *я його не бачив давно* [...]. Като спомагателен глаголят *съм* е представен и в БСР / BSR 2000, но функционирането му в сложни глаголни форми е експлицитно отразено в бележка. Не съвсем коректно е обаче разпределението на примерите, тъй като тези, които илюстрират копулативната функция, са разположени както преди, така и след тази бележка, срв.: **съм** *несвр. помоћ. глагол* (**съм, си, е, сме, сте, са** (je)сам, си, је, смо, сте, су) [...] **Как си?** *Како си?* – **добре** ~ *добро сам*; (*при градњи сложених времена: као и у српском*) **аз** ~ **чала** *ја сам читала* [...] **стаята е голяма** *соба је велика* [...]. В НБНР / NBNR 2015 също се използва бележка, отразяваща функционирането на глагола като спомагателен и пълнозначен (екзистенциален), без обаче да се дава по-детайлна разработка, вкл. и чрез примери, срв.: **съм** *Hilfs- od Existenzialverb sein* (B/sn).

В БАР / BAR 2004 и BSSIII 2019 функциите на глагола *съм* се разграничават чрез номериране, като се обособяват пълнозначните и копулативните употреби (с частичното им диференциране в BSSIII 2019) от спомагателните и от копулативните в определени конструкции, срв.: **съм** 1. *be*; (*при съствам*) *be there/present*; ~ **съм за** *be in favour (of)*; *be for*; *hold with*; **защо не** ~ *I wish I were*; **момчетата са си момчета** *boys will be boys*; **не** ~ **по музиката** *I am not much of a music-lover, music is not my line, разг. music is not my cup of tea* [...] **не** ~ **това, което бях** *I'm not the man I was; I am not my old self* [...] 2. (*при сложни глаголни форми*) *be*; *have*; **аз** ~ **бил** *I have been*; **виждал** ~ **го** *I have seen him*; **той бил казал** *he is supposed to have said*; 3. **страх/яд ме е**: *I am afraid/angry*; **студено/топло ми е** *I am cold/ warm*; **съм** [...] 1. *som*: **аз** ~ **на работа** *som v práci*; **много** ~ **доволен** *som veľmi spokojený* [...] 2. *som, existujem, jestvujem*: **аз** ~! *ja som al. jestvujem!* 3. (*ako súčasť zložených slovesných tvarov*) *prekladá sa podľa kontextu*: **до утре ще** ~ **прочёл книгата** *do zajtra budem mať knihu prečítanú, knihu prečítam do zajtra* 4. *v konštrukcii* **аз съм** *po každom som na čo, mám rád, milujem, rád čo, mám slabosť pre čo*: **аз** ~ **по танците** *mám rád tanec, rád tancujem* [...].

Малко по-различен е подходът в БФР / BFR 1983, където чрез номериране се разграничават самостоятелните от спомагателните употреби (към които са отнесени копулативните), а чрез буквени означения се осъществява вътрешното им обособяване, срв.: **съм** *гл.* 1. (*като самостоятелно сказуемо*) **а** *être, se trouver, avoir*; **книгите са на масата** *les livres sont (se trouvent) sur la table*; **тя беше с най-хубавата си рокля** *elle avait (portait) sa plus belle robe* [...] **б** (*ставам, случвам се*) *être, se passer*; [...] **беше през една лятна вечер** *c'était (par) un soir d'été* 2. (*като спомагателен глагол*) **а** *être*; **времето беше хубаво** *le temps était beau*; **те са без пари** *ils sont à court d'argent* [...] **б** (*безлично*) *avoir*; **студено ми е** *avoir froid* [...] **не ме е срам** *je n'ai pas honte*.

В разгледаните от нас речници, включващи други езикови комбинации, при разработката на глагола *esse* се прилага експлицитно разграничаване и отразяване на функциите му като пълнозначен, като копула и като спомагателен при образуването на сложни глаголни форми. В ČRS 1973 например глаголят се третира като омонимен, т. е. разработва се в три отделни речникови статии, срв.: **бýти** I [...] 1. (*existovat*) *быть* [...]; **бýти** II [...] (*sloveso sponové ve větách dvoučlenných*) *быть* [...]; **бýти** III [...] *sloveso pomocné* [...]. В останалите речници се използва йерархично структуриране на речниковата статия с детайлизирано вътрешно диференциране при разработката на отделните функ-

ции, срв. напр. в АЧАС 2005: **být** [...] **I** (*plnovýznamové*) **1.** (*existovat*) be, exist **myslím a tedy jsem** I think therefore I am [...] **2.** (*k dispozici*) **jsou dvě možnosti** there are two possibilities [...] **3.** (*v určité poloze, stavu*) [...] **II** (*spona*) **1.** (*totožnost*) be, equal; **dvě a dvě jsou čtyři** two and two are *n. is n. makes four* [...] **2.** (*vlastnost*) be; **otec je moudrý** father is wise [...] **6.** (*pocity*) be, feel; **je mi zlé** I feel ill [...] **III** (*pomocné slov.*) **1.** (*v pasivu*) be [...] **3.** (*v min. čase se pomocné sloveso nepřekládá*) **pracoval jsem** I worked [...]. Предимството на такова йерархичното структуриране, съчетано с обмислено осъществена вътрешна диференциация и подходящо шрифтово оразличаване на отделните елементи на речниковата статия, се състои в неговата прегледност, както и в това, че се избягва обединяването на употреби, отнасящи се към различни функции, а също и обособяването на употреби, отнасящи се към една и съща функция (срв. случая с представянето на конструкциите от типа *страх ме е* и под.)².

Представеният модел на разработка, при който речниковата статия се структурира йерархично, т. е. спрямо функциите на глагола с последваща вътрешна диференциация, е уместен и оправдан за целите на среден по обем двуезичен речник, ориентиран към ползватели, които имат задълбочени и дълготрайни интереси по отношение овладяването и използването на съответните езици, а също така разполагат с определени базови лингвистични знания³. Прилагането му при представянето на глагола *съм* в българско-чуждоезичен речник е свързано с някои проблемни моменти, част от които ще илюстрираме накратко въз основа на наблюденията си върху лексикографската практика. Единият от тях засяга разграничаването на самостоятелните и копулативните употреби на равнището на конкретния български езиков материал. Тук в лингвистичната литература се очертават редица дискуссионни случаи, тъй като при глагола *съм* „съществуват няколко стъпала между употребите му като „пълнозначен“ глагол и като копула“ (Деянова / Dejanova 1975: 192). Така например употребите на глагола *съм* в съчетание с наречие или предложно-именен израз с локално значение (*Книгата е там / на масата*) се разглеждат както като пълнозначни (екзистенциални), така и като копулативни (Деянова / Dejanova 1975: 200). В този случай в речниците, отразяващи експлицитно двете функции (БИР / BIR 1984; БИР / BIR 2002; БПР / BPR 2003; БФР / BFR 1983), се отдава предпочитание на първото решение, което намираме за уместно с оглед на това, че глаголът *съм* може да бъде заместен с пълнозначен глагол с по-конкретно значение, без това да доведе до структурни промени, напр.: *Книгата се намира на масата* (срв. също Ницолова / Nitsolova 1990: 237).

Като самостоятелни (пълнозначни) в някои от тези речници (БИР / BIR 1984; БПР / BPR 2003) се представят и употребите на *съм* в случаи от типа *Весел съм; Работник съм*, срв. напр. в БИР / BIR 1984: **съм** гл. **1.** (*като самостоятелно сказуемо*) **а)** (*съществувам*) ser** vi [...] **в)** (*имам някакво временно качество*) estar ** vi **весел** ~ (*сега*) estar** alegre; г) (*имам постоянно качество, за посочване на длъжност, професия, народност*) ser** vi **весел** ~ (*въобще*) ser** alegre; **работник** ~ ser** obrero [...] **2.** (*като спомагателен глагол*) [...]. Това решение, подсказано вероятно от разработката в *Български тълковен речник* (БТР / BTR 1955), ясно отразява междуезиковата асиметрия в случая, но влиза в противоречие с вече установената консенсусна трактовка на тези употреби като копулативни, поради което от днешна гледна точка може да се прецени като не съвсем оправдано.

Посочените два речника приемат за пълнозначни и употребите на *съм* в изреченията *Лято е; Пролет е*, срв. в БИР / BIR 1984: **съм** гл. **1.** (*като самостоятелно сказуемо*) [...] **д)** (*за време: става, случва се*) ser** vi **лято е** es verano [...]. В лингвистичната литература такива изречения се разглеждат като екзистенциални, но се подчертава близостта им с характеризиращите изречения, в които *съм* е копула (Ницолова / Nitsolova 1990: 238). С оглед и на това по-подходящо е според нас при лексикографската разработка на глагола *съм* този тип употреби да бъдат отнесени към копулативните, а в рамките на пълнозначните да бъдат обособени употребите, чрез които се осъществява

² По сходен начин е структурирано представянето на глагола *esse* в повечето двуезични речници с английски като изходен или целеви език, достъпни (без заплащане) през речниковия портал *Collins Dictionary* на адрес <https://www.collinsdictionary.com/>.

³ За по-широкия кръг потребители със спорадичен интерес към съответните езици (по отношение на чиито нужди подобна разработка може да се прецени като твърде детайлна и затруднителна) съвременните технологии предлагат други по-ефективни решения.

темпорална локализация, както това е направено в БФР / BFR 1983 (срв. **съм 16** в приведения по-горе откъс от този речник).

В разглежданите речници се наблюдават също така и някои противоречия при трактовката на сходни употреби, срв. напр. БФР / BFR 1983, където с примера *Тя беше с най-хубавата си рокля* е илюстриран пълнозначният глагол *съм*, а с примера *Те са без пари* – копулата *съм*. Тъй като в двата примера налице е квалификативно значение (срв. Деянова / Dejanova 1975: 200), а и при замяната на *съм* с пълнозначен глагол се променя конструкцията (*Тя носеше / беше облякла най-хубавата си рокля; Те нямат пари*), и двете употреби би следвало да се разглеждат по един и същи начин, т.е. като копулативни.⁴

Отразяването на копулативните употреби е следващият проблемен момент при разработката на глагола *съм*. Разгледаните от нас речници, включващи други езикови комбинации, предлагат различни решения – отразяване без диференциация (PSPR 1985; SRS 1976), отразяване с диференциация според това дали копулата *съм* функционира в двусъставно или едносъставно изречение (ČRS 1973), или с диференциация, осъществена с оглед към структурата на съставните именни предикати, включващи копулата *съм* (WSPA 1982), или според тяхната семантика (AČAS 2005). Решението, приложено в AČAS 2005 (срв. приведения по-горе фрагмент от този речник), се очертава като най-информативно за ползвателите, но и най-сложно за реализиране предвид семантичното многообразие на предикатите с копула *съм*.

Сравнението между двете групи разгледани речници насочва към още един проблемен момент, а именно – екземплификацията. Както вече бе споменато, в някои българско-чуждоезични речници (НБНР / NBNR 2015; БНР / BNR 2009) лексикографската разработка на глагола *съм* не включва примери. В останалите количеството им е в повечето случаи ограничено, като се дават или само примери с дословен превод на целевия език, или предимно такива, при които е налице междуезикова асиметрия. В речниците, включващи други езикови комбинации, от една страна, екземплификацията е по-богата, а от друга – тя обхваща примери и от двата типа. Доколкото целта на втория тип примери е да насочи ползвателите към най-типичните случаи, при които се наблюдава междуезикова асиметрия, подборът зависи от конкретната двойка езици и предполага внимателна преценка. Специално внимание с оглед на обхвата и начина им на представяне (особено предвид нуждите на българските потребители) заслужават напр. частично идиоматичните продуктивни конструкции от типа *не е за разправяне / излизане / подценяване / изпускане... или не ми е до смях / шеги / приказки / игри / ядене*.

Глаголът *съм* се отличава с формални специфики (суплетивизъм, дефективност, съвпадение на форми), на които се обръща подобаващо внимание в теоретично или практически ориентирани граматични описания на българския език (вж. напр. Маслов / Maslov 1981: 232 – 234; Ницолова / Nitsolova 2008: 342 – 346; Пашов / Pashov 1999: 215 – 224), където се предлагат и систематизирани таблични представяния на неговото спрежение в пълен или частичен обхват. По отношение на тези особености, и най-вече с оглед на суплетивизма, в разглежданите речници се наблюдават в общи линии два подхода. Единият предполага ограничено отразяване на суплетивните форми – така напр. БРС / BRS 1966 включва самостоятелно на азбучните им места единствено *съм* (с привеждане на сегашните форми) и *бъда* (с аористната форма *бидох*), а БУС / BUS 1988 – *съм* (с привеждане на сегашните форми) и формата за 3 л. ед. ч. сег. вр. *е*, чието представяне се изчерпва с препратка към *съм*. Сходен е подходът и в НУБНР / NUBNR 2015, в чийто словник самостоятелно (с видова характеристика и препратка към *съм*) се отразява само *бъда*, а спрежението на *съм* и *бъда* в изяви-телно наклонение е представено в приложение. Останалите речници следват другия подход, при който част от суплетивните форми се включват като заглавки на азбучното си място. В повечето от разглежданите българско-славянски речници така присъстват формите *бе*, *беше*, *би*, *бидейки*, *бидох*, *бил*, *бих*, *бъда*, *бях*, *е*, *са*, *си*, *сме*, *сте*, формата *биде* е включена в BSSI 2004 и PSBP 1987, а формата

⁴ Изхождайки от възможността за синонимна замяна, някои изследователи определят като пълнозначни употребите на *съм* в конструкции от типа *Той е против нас; Аз бях за предложението; Тя е с мен* (срв. Бъркалова / Barkalova 1995: 33). Доколкото тук замяната може да промени конструкцията или да конкретизира значението ѝ по различен начин (срв.: *Аз бях за предложението – Аз се съгласих с предложението / Аз гласувах за предложението; Тя е с мен – Тя ме придружава / Тя е съгласна с мен*), смятаме, че от лексикографска гледна точка е по-уместно този тип употреби (ако бъдат отразявани) също да се причислят към копулативните.

било – в BSSI 2004 и BČS 1959. В БСР / BSR 2000 от посочените форми липсват *бе, беше, бих, биде, бидох, било, бих, бях, са, сме, сте*. В речниците с целеви език английски, немски и др. наборите от самостоятелно представени форми също са по-ограничени, напр. в НБНР / NBNR 2015 като заглавки са включени *бе, бидейки, бидох, бил, бъда*, в БАР / BAR 2004 – *би, бидейки, бил, бих, бъда, е, си, сте*, а в БИР / BIR 1992 – *бил, бъда, е, си*. При съвпадение на съответните форми с други заглавки за разграничение се използват цифрови индекси, срв. напр.: **си¹** 1. (*свой*) *my, your* etc. [...]; **си²** *муз. si, B*; **си³** *вж. съм* в БАР / BAR 2004 или **I си** *pron. sobie* [...]; **II си** *partyk.* [...]; **III си** (2. *os. sg od съм*) *jesteś* [...]; **IV си** *n muz. si n* в PSBP 1987. Наличието на такова съвпадение може да се приеме за едно от основанията за самостоятелното представяне на съответната форма. По-широкото отразяване на суплетивните форми в повечето българско-славянски речници е свързано и с тяхната ориентация предимно към носителите на целевия език.⁵

Речниковите статии към формите на *съм* могат да съдържат само граматична информация и / или препратка, но могат да включват наред с това еквивалент и / или примери, а също и фразеологизми. Първият начин на представяне е приложен последователно в НБНР / NBNR 2015, напр.: **бе** *Vergangenheitsform 3. Person von съм; бѣд|а, -еш* (бидòх, бидè) *iv. v съм* ◊ няма да го ~е [...], а вторият – в BSSI 2004 и BSSIII 2019, напр.: **са** (3. *os. mn. prés. od съм*) *sú: те ~ в канцелàрията sú v kancelàrii • [parem.] bibl. малцѝна са звàни al. призвàни al. събрàни, малцѝна са избрàни veĭa (je) povolaných, (ale) málo vyvolených*, както и в БСР / BSR 2000 и БФР / BFR 1983. В останалите речници двата начина на представяне се комбинират, срв. напр.: **бил**, -à, -ò *прич. проиш. действ. от гл. съм, был; аз съм бил зает я был занят* ◊ **било** **що** **било** или **било** **каквото** **било** **що** **било**, то **било**; **е³** 3 л. *ед. ч. от гл. съм; сме, см. съм* в БРР / BRR 1960 или **бѣда** *be; вж. съм; е¹* (3 л. *ед. ч. от съм*) *is; това е that's how it is; това е всичко that's all; вж. съм; си³* *вж. съм* в БАР / BAR 2004.

Като проблемен момент при разработката на суплетивните форми на глагола *съм* можем да отбележим напр. отразяването в по-новите речници на формата *бидох* без съответната информация за ограничената ѝ употреба (при образуване на страдателни форми). От друга страна, може да се постави и въпросът доколко уместно е нееднотипното им представяне, както и доколко обосновано е включването на илюстративни примери при повечето от тях.

*

В разгледаните тук българско-чуждоезични речници разработката на глагола *съм* се осъществява с различна степен на детайлизация. Може да се допусне, че пестеливото му недиференцирано отразяване в някои от тях има своето основание в това, че като спомагателен в широк смисъл (т.е. при образуването на сложни глаголни форми и на съставни именни предикати) този глагол би следвало да получи по-подробно представяне в полето на теоретично или приложно ориентираната граматика. От друга страна, доколкото не може да се отрече и фактът, че за ползвателите на един среден по обем двуезичен речник по-подробната му лексикографска разработка е от полза, в повечето от разгледаните българско-чуждоезични речници функционалната диференциация на глагола *съм* намира отражение, но без да бъде последователно експлицирана и пълноценно илюстрирана. В немалка степен това се дължи и на факта, че към момента на съставянето на по-голямата част от тях наличните тълковни речници на българския език не предоставят необходимата опора в това отношение, а и богатата проблематика, свързана с функционалната натовареност на глагола *съм*, те първа предстои да бъде проучена, вкл. в съпоставителен аспект. На съвременния етап обаче, както се опитаме да покажем тук, разработката на глагола *съм* за целите на двуезичен речник, може да бъде прецизирана и детайлизирана, като се вземе под внимание както лексикографската практика в по-широк контекст, така и релевантната лингвистична литература.

⁵ В някои по-стари от тях (БРР / BRR 1960 и BČS 1959) се отразяват и съвпадения между форми на *съм* и *бия*, срв.: **би¹** 1. 2. а 3. *os. j. aor. od бия* 2. *inf. od бия* *недѣй го –!* *nebij ho!* 3. 2. а 3. *os. j. podmiñ. od съм* *той – казал on by řekl; би ли отишъл šel bys...?*

Източници / Sources

- БАР 2004: Атанасова, Т. и др. *Българско-английски речник*. Т. 1, 2. София: Емас. (BAR 2004: Atanasova, T. et al. *Balgarsko-angliyski rechnik*. T. 1, 2. Sofia: Emas.)
- БИР 1984: Нейков, Т., Е. Ценкова. *Българско-испански речник*. София: Наука и изкуство. (BIR 1984: Neykov, T., E. Tsenkova. *Balgarsko-ispanski rechnik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- БИР 1992: Кавалето-Петрова, М. и др. *Българско-италиански речник*. София: Наука и изкуство. (BIR 1992: Kavaleto-Petrova, M. et al. *Balgarsko-italianski rechnik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- БНР 2009: Петков, П. и др. *Българско-немски речник*. София: Атлантис. (BNR 2009: Petkov, P. et al. *Balgarsko-nemski rechnik*. Sofia: Atlantis.)
- НУБНР 2015: Попов, Д. и др. *Нов универсален българско-немски речник*. София: КЛЕТ България ООД. (NUBNR 2015: Popov, D. et al. *Nov universalen balgarsko-nemski rechnik*. Sofia: KLET Bulgaria OOD.)
- БПР 2003: Дренска, М. *Българско-португалски речник*. София: Светулка 44. (BPR 2003: Drenska, M. *Balgarsko-portugalski rechnik*. Sofia: Svetulka 44.)
- БРР 1960: Чукалов, С. *Българско-руски речник*. София: Наука и изкуство. (BRR 1960: Chukalov, S. *Balgarsko-ruski rechnik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- БРС 1966: Бернштейн, С. *Болгарско-русский словарь*. Москва: Советская энциклопедия. (BRS 1966: Bernshteyn, S. *Bolgarsko-russkij slovar'*. Moskva: Sovetskaja entsiklopedija.)
- БСР 2000: Младенов, М. *Бугарско-српски речник*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. (BSR 2000: Mladenov, M. *Bugarsko-srpski rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.)
- БТР 1955: Андрейчин, Л. и др. *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство. (BTR 1955: Andreychin, L. et al. *Balgarski talkoven rechnik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- БУС 1988: Стоянов, И., Е. Чмир. *Болгарсько-український словник*. Київ: Наукова думка. (BUR 1988: Stojanov, I., E. Chmir. *Bolgars'ko-ukrains'kij slovník*. Kyi'v: Naukova dumka.)
- БФР 1983: Стефанова, Л. и др. *Българско-френски речник*. София: Наука и изкуство. (BFR 1983: Stefanova, L. et al. *Balgarsko-frenski rechnik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- НБНР 2015: Валтер, Х., Д. Ендлер. *Нов българско-немски речник*. София: Изток – Запад. (NBNR 2015: Valter, H., D. Endler. *Nov balgarsko-nemski rechnik*. Sofia: Iztok – Zapad.)
- РСБКЕ 1959: Романски, С. и др. *Речник на съвременния български книжовен език*. Т. 3. София: Издателство на БАН. (RSBKE 1959: Romanski, S. et al. *Rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. T. 3. Sofia: Izdatelstvo na BAN.)
- АČAS 1998: Fronek, J. *Anglicko-český / česko-anglický slovník*. Praha: Leda.
- ВČS 1959: Hora, K. a kol. *Bulharsko-český slovník*. Praha: Nakladatelství ČAV.
- BSSI 2004: Košková, M. a kol. *Bulharsko-slovenský slovník*. I. Bratislava: Slavistický kabinet SAV.
- BSSIII 2019: Košková, M. *Bulharsko-slovenský slovník*. III. Bratislava: Veda.
- ČRS 1973: Kopecký, L. et al. *Česko-ruský slovník*. Sv. 1 – 2. Praha: SPN – Moskva: Sovětská encyklopedie.
- PSBP 1987: Sławski, F. *Podreczny słownik bulgarsko-polski*. 1 – 2. Warszawa: Wiedza powszechna / Sofia: Nauka i izkustvo.
- SRS 1976: Kollar, D. et al. *Slovensko-ruský slovník*. Bratislava: SPN – Moskva: Russkij jazyk.
- WSPA 1982: Stanisławski, J. *Wielki słownik polsko-angielski*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Цитирана литература / References

- Бъркалова 1995: Бъркалова, П. Блок от модели на прости изречения със *съм* в съвременния български език. – *Съпоставително езикознание*, № 6, с. 24 – 37. (Barkalova 1995: Barkalova, P. Blok ot modeli na prosti izrecheniya sas *sam* v savremenniya balgarski ezik. – *Sapostavitelno ezikoznanie*, № 6, pp. 24 – 37.)
- Деянова 1975: Деянова, М. Строеж на съставния предикат в сърбохърватския и българския книжовен език. – *Въпроси на структурата на съвременния български език*. София: Издателство на БАН, с. 179 – 248. (Deyanova 1975: Deyanova, M. Stroezh na sastavniya predikat v sarboharvatskiya i balgarskiya knizhoven ezik. – *Vaprosi na strukturata na savremenniya balgarski ezik*. Sofia: Izdatelstvo na BAN, pp. 179 – 248.)
- Маслов 1981: Маслов, Ю. *Грамматика болгарского языка*. Москва: Высшая школа. (Maslov, Yu. *Grammatika bolgarskogo jazika*. Moskva: Visshaya shkola.)
- Ницолова 1990: Ницолова, Р. Екзистенциалните изречения с глаголите *esse* и *habere* в българския език в съпоставка с другите славянски езици. – *Съпоставително езикознание*, № 4 – 5, с. 236 – 242. (Nitsolova 1990: Nitsolova, R. Ekzistentsialnite izrecheniya s glagolite *esse* i *habere* v balgarskiya ezik v sapostavka s drugite slavyanski ezitsi. – *Sapostavitelno ezikoznanie*, № 4 – 5, pp. 236 – 242.)
- Ницолова 2008: Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. (Nitsolova 2008: Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.)
- Пашов 1999: Пашов, П. *Българска граматика*. София: Хермес. (Pashov 1999: Pashov, P. *Balgarska gramatika*. Sofia: Hermes.)

THE LEXICOGRAPHICAL TREATMENT OF BULGARIAN VERB *ѿѿ* 'TO BE' IN BILINGUAL DICTIONARIES

Mihaela Kuzmova

Institute for Bulgarian Language Prof. L. Andreychin – Bulgarian Academy of Sciences

m.kuzmova@ibl.bas.bg

Abstract. This paper focuses on the lexicographical treatment of the verb *ѿѿ* 'to be' in some bilingual dictionaries published over the last sixty years. The scope of coverage and exemplification of its main functions and the lexicographic techniques used for this purpose are examined, as well as the description of its formal features. The paper also outlines some ways to improve the treatment of this verb in bilingual dictionary, taking into account current lexicographical practice in a broader context and the relevant linguistic literature.

Keywords: *Bulgarian language; bilingual dictionary; lexicographical treatment*

Mihaela Kuzmova
Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113
Bulgaria

<https://doi.org/10.7546/ConfIBL2024.11>